

BUITEN

27^e JAARGANG N°. 1

ZATERDAG 7 JANUARI 1933

Foto C. J. Steenberg

HET EILAND GOEREE EN OVERFLAKKEE. BIJ DE NED. HERVORMDE KERKⁿ TE
NIEUWE TONGE (± 1500)

Redactie: Mr. P. J. A. BOOT

INHOUD

DE MAATSCHAPPIJ IN EEN MIDDELEEUWSCHE TOSCAANSCH E STAD, DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI (I) BLZ. 2—3	
JAVAANSCH E DAGVLINDERS (BIJ DE GEKLEURDE PLAAT), DOOR R. VAN EECKE	BLZ. 3, 7
HET EILAND GOEREE EN OVERFLAKKEE (III. HET LAND VAN PUTTEN OVER FLAKKEE), DOOR L. SPRUIT	BLZ. 4—6, 9
JANUARI, DOOR GEERTRUIDA CARELSEN.	BLZ. 6, 9
DE MOSASAURUS VAN DEN ST. PIETERSBERG (GEÏLL.), DOOR WILLY VERSTER	BLZ. 10—11
BIJ DE ZILVERMEEUWEN OP SCHIERMONNIKOOG (GEÏLL.), DOOR H. N. D.	BLZ. 11—12
PLANTENLEVEN IN DEN WINTER (GEÏLL.), DOOR M. H.	BLZ. 12—14
WINTER IN TIROL EN DE WIJDE EENZAAMHEID RONDOM HET HOSPIZ ST. CHRISTOPH IN VORARLBERG (ILL.)	BLZ. 14

Men gelieve alle stukken voor Redactie en Administratie bestemd te zenden naar **Rokin 74-76, Amsterdam**. Bijdragen dienen vergezeld te gaan van postzegels voor eventuele terugzending.
Overneming van den inhoud, ook bij gedeelten, verboden.

De maatschappij in een middeleeuwsche Toscaansche stad

I) DOOR KAZIMIERZ CHLEDOWSKI

DE politieke toestanden in de XIIIe eeuw waren reeds waarneembaar aan de buitenzijde der muren van de Toscaansche steden, zooals Siena. Overal trof men de sporen aan van aanvallen der ridders, die sedert de eerste helft der XIe eeuw hun vroeger verblijf in de afgelegen kasteelen hadden verlaten, en nu met alle geweld de stedelijke bevolking onder hun macht trachtten te brengen.

De machtige geslachten bouwden binnen de stadswallen hun eigen vestingen, ten einde in de stad datgene te verkrijgen wat zij daarbuiten niet hadden weten te bereiken — de heerschappij.

Deze offensieve en defensieve versterkingen, met torens voor het werpen van projectielen, verleenden de Italiaansche steden uit die dagen een zeer karakteristiek aanzien en bij het naderen van sommige steden zag men slechts een woud van slanke of gedrongen torens.

Gewoonlijk waren zij door overwelfde gangen met de woonhuizen verbonden, opdat men in geval van gevaar er gemakkelijk zijn toevlucht in zou kunnen vinden. Behalve schietgaten waren er een soort van houten gaanderijen, vanwaar men projectielen kon slingeren.

Niet ieder riddersgeslacht was in staat een eigen toren te bekostigen, vandaar dat bevriende of verwante families, die in elkaars nabijheid woonden, zich verbonden tot een „torengemeenschap” en voor gezamenlijke rekening in het bouwen en het onderhouden van dergelijke versterkingen voorzagen. Al deze vennootschappen hadden hun eigen statuten met bepalingen, die vaak leidden tot tragische gevolgen. Zoo was het den zonen en dochters niet geoorloofd huwelijken aan te gaan met vijanden van het geslacht, hetgeen aanleiding gaf tot romantische verwickelingen.

Wanneer het tot een straatgevecht kwam, werden gansche stadswijken gebarricadeerd, zware kettingen gespannen en het kwam zelfs voor, dat wekenlang de eene straat met de andere oorlog voerde.

Voor een vijand, die van buiten in de stad doordrong, waren deze verdedigingsmiddelen zeer te duchten. Zoo had ook Florence aan deze wijze van bouwen de milde voorwaarden te danken, die Karel VIII van Frankrijk haar stelde, want toen de gezanten des konings de straten der stad in oogenschouw namen, leken deze hun zoo gevaarlijk toe voor de troepen, dat zij den koning bewogen, de stad niet al te harde vredesvoorwaarden voor te schrijven.

Het grootste aantal verdedigingstorens in Toscane bezat Lucca. Men telde er ongeveer zeven honderd, waarschijnlijk omdat er in den omtrek een menigte feudale ridders woonden, die nog uit de Longobardische tijden stamden en naar de stad waren getrokken, toen de gemeenten in aanzien toenamen. Te Bologna was het aantal torens omstreeks 250. San Geminiano werd genaamd de stad der fraaie torens, en in bijna iedere Toscaansche stad verheffen zich thans nog deze gedenkteeken der verdwenen ridderschap.

De straten zagen er somber uit, zij waren nauw en met klinkers geplaveid. Wanneer een paar ossen een beladen wagen voorttrok, moesten de voorbijgangers de huizen binnengaan, om niet in aanraking met de lange horens te komen.

De zonnestralen konden amper tusschen de muren doordringen, want wegens de beperkte woonruimte werd op de hogere verdiepingen een soort van overdekte balkons aangebouwd, die de straten nog meer verduisterden. Op sommige plaatsen waren er zooveel veranda's, dat de monniken, die aan het hoofd van een begrafenisstoet gingen, de kruisen moesten laten zakken, om er niet tegen aan te stooten. Daardoor kwam het tot zulke wantoestanden, dat het bestuur een verordening moest uitschrijven, krachtens welke de balkons slechts over een derde deel der straatbreedte mochten uitsteken. De zonnestralen die konden door dringen werden nog afgeschut door het waschgoed, dat te drogen hing aan over de straat gespannen lijnen, gelijk ook thans te doen gebruikelijk is in kleine Italiaansche stadjes.

In de vensters was in plaats van glasruiten een soort perkament van geitenvelen, of ze waren afgedekt met linnen gordijnen, in olijfolie gedrenkt. Vensters en deuren waren zeer smalgehouden, om bij een vijandelijken aanval of bij straatgevechten de verdediging gemakkelijk te maken.

Vele huizen hadden geen kelders; afvoerkanalen, ja zelfs riolen waren meestal niet aanwezig, water en vuil werd gewoonlijk op straat gestort. Evenals in het oude Parijs uit de vensters tot de voorbijgangers werd geroepen „gare l'eau!” — riep men hier „guarda!” — Grootere hoeveelheden afval werden naar de daarvoor op verschillende plaatsen gegraven kuilen gebracht, of naar de stadsbeerputten, die bronnen van besmetting en ziekte waren. Overigens dienden de ledige, onbebouwde plekken en de terreinen langs de muren rondom de stad tot berging van allerhande vuilnis. Om de kerken heen lag de afval in hoopjes.

Sommige hoeken van de stad waren zoo donker en berucht door de moorden en aanrandingen welke daar plaats vonden, dat reeds hun namen, zooals bijv. Malfango, Malborghetto, Malcucinato, getuigden van den kwaden reuk waarin zij stonden. Met één van deze stegen wist men op het gemeentehuis geen raad, er werd dan ook besloten ze geheel af te sluiten, de huizen te slechten en den grond publiek te verkoopen.

En in andere steden was het niet beter gesteld.

Sardello, een beroemde Italiaansche troubadour, had een amourette met Cunizza, de dochter van den tyran van Verona, Om haar vertrekken ongemerkt binnen te treden, moest hij door een straatje gaan, zóó vol van allerlei ongerechtigheden en afval, dat op het afgesproken uur een knecht van de schoone burchtvrouw hem daar wachtte, om hem onbesmeurd op zijn schouders te dragen tot aan de deur in kwestie. — En dit was nog wel onder de muren van het schoonste paleis van Verona in dien tijd.

Deze omstandigheid had treurige gevolgen kunnen hebben. De tyran, wien deze samenkomsten ter oore waren gekomen, verkleedde zich op zekeren dag als knecht van zijn dochter, wachtte Sardello op en droeg hem door het morsige straatje. Toen hij zich bekend maakte bij den troubadour, werd deze sprakeloos van schrik, doch de vader was dit keer niet al te streng, hij verbood slechts den poet langs onreine paden te gaan voor onreine zaken.

De straten werden grootendeels gereinigd door de varkens, die vrij door de stad liepen en allen afval opvraten. De podestà verleende vergunningen tot het houden van varkens op straat, hetgeen blijkbaar als een groot privilege beschouwd werd. In 1296 werd te Siena bepaald, dat een zeug met vier biggen den Campo na iedere markt zou reinigen, terwijl in 1382 werd vastgesteld, dat zes varkens van Santo Antonio door de stad zouden mogen flaneeren. Waarschijnlijk was hun aantal grooter, maar de documenten van Siena hebben hun juiste cijfer niet voor het nageslacht bewaard.

Deze nuttige dieren stonden onder bescherming van den Heiligen Antonius en niet slechts in de Italiaansche steden,

doch ook in Engeland en in Parijs namen zij den gezondheidsdienst waar. Dante gewaagt van hen in zijn „Paradiso”; in Florence en Venetië werden ze voor dit doel gehouden. — In Bologna had de Ospitalieri di San Antonio — een religieus genootschap, dat een openbaar hospitaal in stand hield — het privilege voor het houden van honderd varkens, cento porci castrati, in de straten van de stad. De varkens van het genootschap mochten vrij door de stad loopen, zij moesten echter een schelletje aan den hals dragen met het wapen van den podestà en het rechteroor was eenigszins gekort, opdat men weten zou, aan wien ze hoorden.

De huizen hadden meestal geen waterputten en de beschaving, die het oude Pompeji reeds gekend had, waar het water in de huizen werd geleid door looden pijpen, hebben de middeleeuwsche steden nooit bereikt. Men schepte water uit de openbare putten, welke zoo zuiver mogelijk werden gehouden; het was bijvoorbeeld den barbiers niet geoorloofd hun winkels te vestigen in de nabijheid der putten, opdat de afgeknipte haren niet in het water zouden kunnen waaien.

Aangezien het 's nachts niet geoorloofd was de huizen te verlaten, waren die van bevriende of verwante gezinnen, welke dicht bij elkaar woonden, zeer dikwijls door overdekte luchtbruggen verbonden, wat den straten nog meer licht benam. Middenin de paleizen bevonden zich groote binnenplaatsen of tuinen, waar na het sluiten der poorten menige avond werd doorgebracht met luidruchtig vermaak.

In de straten heerschte des nachts een sombere stilte en duisternis; het eenige licht was hier en daar een lampje, dat voor het beeld van de Moeder Gods brandde. Indien iemand kort vóór het laatste klokgelui zijn huis moest verlaten, ging hij gewapend en meestal omringd door zijn dienaren. Zelfs de geestelijken droegen een wapen in de hand. Moorden, doodslagen, zware mishandelingen, straatgevechten waren aan de orde van den dag, de zeden waren ruw en de hoogere standen gaven meestal het slechtste voorbeeld.

In de XIe en XIIe eeuw was er in de woningen van Siena nog geen sprake van luxe, in de kamers stond slechts het hoognoodige huisraad en in de bedden sliepen tezamen twee of drie personen. Deze gewoonte bleef tot het einde der XVe eeuw bestaan, en een gastheer kon zijn gast geen grooter eer bewijzen, dan door hem te vragen, met hem in een bed te slapen. In strijd met alle principes van de hedendaagsche hygiëne hingen zware gordijnen voor de bedden, wat eenigszins te verklaren is door de primitieve vensters en koude in de kamers.

(Wordt vervolgd)

Javaansche Dagvlinders

DOOR R. VAN ECKE¹⁾

NA de Papilioniden, Ridders (zie jrg. 1932, no. 52), volgen systematisch de Pieriden of Witjes. Niet-tegenstaande de betrekkelijk nauwe verwantschap zijn de Witjes toch volkomen andere dieren, omdat de kleuren bijna uitsluitend wit, geel en rood zijn, met zwarte teekening aan den vleugeltop en langs de buitenranden der vleugels. Ook de vleugelvorm vertoont bij deze familie weinig variatie; z.g. staarten aan de achtervleugels komen niet voor. Behoorde verreweg het grootste gedeelte der Ridders tot het voorname geslacht Papilio en slechts een tweetal soorten tot het geslacht Leptocircus, bij de Witjes op Java moeten wij een veertiental geslachten opstellen om de 40 soorten netjes onder te kunnen brengen. Sommige soorten treden wel eens in groote massa's op en daaronder zijn er enkele, die dan, precies als Libellen of Glazenmakers, „trekken”. Over den vlindertrek is veel geschreven. Het spreekt van zelf, dat, wanneer een soort zeer talrijk op eene bepaalde plaats voorkomt, de voedsterplanten het dan te kwaad krijgen. Dit verschijnsel kunnen wij hier in Holland ook waarnemen, wanneer in den nazomer vele Koolwitjes-rupsen onze Oost-Indische Kers toetakelen. Een fatsoenlijk Koolwitje eet toch kool en geen Oost-Indische Kers, zult ge zeggen! Iedere soort heeft zoo haar eigenaardigheden. Keeren wij naar onze Javaantjes terug en bekijken wij de afbeelding van *Delias belisama aurantiaca* Doh. Zooals deze soort hier afgebeeld is, komt zij alleen voor in het Tenggergebergte. Veel algemeener is zij in het laagland, maar dan draagt zij een volkomen wit kleed met zwarten vleugeltop

en randen. En dan hebben wij het alleen maar over de mannetjes, want de wijfjes zijn weer iets anders gekleurd. *Belisama* illustreert het feit, dat een soort in een laagland- en in een hooglandvorm kan voorkomen, welke vormen zeer sterk van elkaar kunnen verschillen. *Prioneris autothisbe* Hübn. ziet er op de onderzijde zoo uit, gelijk de afbeelding doet zien; op de bovenzijde is zij weer geheel wit met breeden, zwarten zoom en met zwarten vleugeltop. Deze eigenaardigheid hebben zeer vele Pieriden, om aan de onderzijde het kleurigst te zijn. *Huphina judith* F. is een der uitzonderingen; deze heeft op de achtervleugels de oranje-gele kleur nog behouden. Het woordje „nog” is niet zonder bedoeling gebruikt, want bij de Pieriden zijn mooie voorbeelden te vinden voor de theorie der opeenvolging der kleuren. Laten wij aannemen, dat in het jaar 10.000 vóór Chr. een „Witje” rood was, dan was die zelfde soort langzamerhand veranderd in een gele soort in het jaar 5000 v. Chr. en in een witte omstreeks het jaar 0. Rood is dus de oudste kleur en wit de jongste. In het algemeen wordt de oudste kleur het langst bewaard op de onderzijde der achtervleugels en verdwijnt zij het eerst op de bovenzijde der voorvleugels. *Appias nero* F., die geheel rood is, zou dus een „oude” vorm van Witje zijn en *Ixias venilia* Godt. een jongere. Nu heeft de laatste juist nog rood op de voorvleugelpunt, evenals *Hebomoia glaucippe* L. Uitzonderingen bevestigen den regel in het bijzonder wat betreft de bovenste helft der voorvleugels. Bij *Ixias venilia* Godt. en *Hebomoia glaucippe* L. zijn de voorvleugelpunten bezig zwart te worden. Uiteindelijk zouden wij toch witte Witjes met zwarte teekening krijgen. De kleine soorten van het geslacht *Terias* zijn bijna alle geel met zwart, gelijk *Terias hecabe* L., maar toch zijn er naar den kant van Nw. Guinea toe ook witte vormen onder. *Terias hecabe* L. is wel de algemeenste Pieride in onze Oost. Veel zeldzamer is de laatste, hier behandelde soort, *Pareronia valeria* Cram., die door haar eigenaardig zwart en wit kleurenpatroon een Danaïde nabootst. Over de Danaïden zullen wij het den volgenden keer hebben en daarbij behandelen de voorliefde van andere vlinders om op Danaïden te willen gelijken. — Na de Danaïden zouden wij twee families onder de dagvlinders overslaan, namelijk de Xatyriden of Zandoogjes en de Amathusiiden, die in onze koude streken niet voorkomen. Daarom is er op de hierbij gevoegde plaat van elke der genoemde families een tweetal soorten afgebeeld. Van de Satyriden zijn afgebeeld: *Erites medura* Horsf. en *Ragadia crisia* Hübn., welke beide tot de meer opvallende soorten gerekend kunnen worden, want de Zandoogjes zijn, evenals die bij ons, meest grijszwart of bruinzwart, met weinig ontwikkelde teekening. Die eenvoudige teekening is desniettemin zeer merkwaardig, want zij bestaat o.m. steeds uit eene meer of minder complete serie „oogen” langs de vleugelranden. Die oogen verdwijnen het eerst op de bovenzijde en wel op de voorvleugels het eerst, om op de onderzijde, vooral op die der achtervleugels, het langst te blijven bestaan. Zij hebben ongetwijfeld eene geschiedenis, zijn zeer hardnekkig, niet alleen bij de Satyriden, want zij kunnen ook opgespoord en aangetoond worden bij de Nymphaliden en Lycaeniden. Het patroon der vleugelteekening, voorkomende bij de drie laatst genoemde families, laat zich afleiden van eene serie randoogen en een lijn, dwars over beide vleugels. Bij *Erites medura* Horsf. zien wij beide grondfactoren zeer duidelijk, slechts zijn eenige oogen op de voorvleugels verdwenen. Bij *Ragadia crisia* Hübn. zijn de randoogen reeds onduidelijker op de bovenzijde van beide vleugels, maar zij blijven aanwijsbaar. Zoo zouden wij door kunnen gaan en tot de slotsom komen, dat de Nymphaliden en Lycaeniden uit de Satyriden ontstaan zijn. De Satyriden behoren met hunne kleurenarmoede eigenlijk niet in de tropen thuis; zij bewonen open grasterreinen. De rupsen zijn typische grasbewoners. — Onder de Amathusiiden, waarvan een zeer klein aantal op Java voorkomt, zijn eenige groote vlinders, somber van kleur, doch met fraaie interferentie-vlekken. Een mooi voorbeeld hiervan is *Thaumantis odana* Godt. De blauwe vlek op de voorvleugels is een z.g. weerschijnband. De schubben, die den band vormen, breken het licht op eene bepaalde wijze. De tweede soort, *Amathusia phidippus* L. is een der meest algemeene groote vlinders op Java. De naam „visite-kapel” duidt op de gewoonte van het dier om in den vooravond op het licht in huis aan te komen vliegen. De rupsen kunnen zeer schadelijk zijn op palmen, waaronder in de eerste plaats de cocospalm.

¹⁾ Bij de gekleurde plaat. Het eerste artikel van deze reeks verscheen in het nr. van 24 Dec. 1932, de volgende worden opgenomen in de nrs. van 21 en 28 dezer.

Foto C. J. Steenberghe

DE NED: HERVORMDE KERK TE OUDE TONGE, GEZIEN VAN HET NOORD-OOSTEN

HET EILAND GOEREE EN OVERFLAKKEE

DOOR L. SPRUIT

OM nu echter terug te komen op Zuidvoorne: Oude Tonge is hier wel een van de aardigste plaatsjes nà Dirksland. De heel erg verbrokkelde en opgelapte kerk ligt nog zoo echt afgezonderd rondom in het water (de Ring) onder de hooge oude boomen. De kerk dateert in ieder geval van vóór 1492, en was vroeger aan de H. Maagd gewijd. Het portaal is van 1742 en contrasteert wonderlijk met het overige van de kerk. En de toren heeft weer dat eigenaardige afgeknotte model, dat wij hier zoo vaak zien en dat niet te danken is aan een of anderen bouwstijl, maar aan de „efficiency” van de Fransen, die onder Napoleon's bewind bij voorkeur de spitsen van de torens plachten te nemen om op het platte dak een veldtelegraaf te zetten. Onze voorouders deden soms evenzoo, maar plaatsten er dan een lichtbaak op. ☼ Als wij nu bedenken, dat er oorspronkelijk op den kerk-toren van Oude Tonge een opengewerkt koepeltje stond, misschien wel zoo'n juweeltje als op Zuider- of Oudekerk, dan is het wel spijtig, dat de toren na de Fransche invasie nooit in den ouden toestand is teruggebracht. ☼ Op het pleintje bij de Kaai staat het gemeentehuis met het grappige kleine klokketorentje. Het gebouw is van 1742 en was oorspronkelijk één met de Waag en het Gevangenhuis van Grijsoord. En verder is het er stil, angstig stil. Oude Tonge heeft betere dagen gekend, vooral toen de oester- en mosselbanken in de Krammer nog rijkelijk opleverden. Nu is dat uit, en ligt het dorpje vreedzaam en rustig temidden der polders Dijkbreuken heeft Oude Tonge óók gekend: in de kronijken vinden wij ze opgeteekend, te beginnen met 1477. Maar welk plaatsje op het eiland is dáár eigenlijk van verschoond gebleven? ☼ Nieuwe Tonge is kleiner dan Oude Tonge, en heeft een machtig imposante kerk (ditmaal met een spits!), die oorspronkelijk aan den H. Laurentius was gewijd; verder is mij er niets van bekend. ☼ Dan komen we aan Sommelsdijk;

III. HET LAND VAN PUTTEN OVER FLAKKEE

feitelijk niet vallend onder Zuid-Voorne, maar tot 1805 bij Zeeland gerekend, nà dat jaar bij de provincie Zuid-Holland. Niemand minder dan Jacoba van Beieren gaf in 1417 de „uitgors” Sommelsdijk aan haar moeder, om te bedijken. Een uitgors is een aangeslibd stuk land buiten den zeedijk, en dus hoogstens door een zomerdijk of zomerkade omgeven. Wellicht dankt Sommelsdijk daaraan zijn naam. Want in het Flakkeesch heet het dorp: „Sommerdiek”. De taal wisselt bij ieder dorp. En het kan bijna niet anders, of het langgerekte, melodieuze Flakkeesch met de vele oud-Nederlandsche uitdrukkingen en schilderachtige termen zal ook een critischen „vrimde” wel moeten bekoren. ☼ De kerk is in 1799 totaal afgebrand en in 1807 herbouwd; ook hier weer een platte toren. Op een oude prent zien wij, hoe op dien toren vroeger een spits prijkte en daarop weer een kroon; maar dat moet dan na 1625 geweest zijn, want vóór dien tijd had de kerk geen afzonderlijken toren, doch een „dakruiter”. In deze kerk was vroeger het praalgraf van François van Aerssen van Sommelsdijk, Ambachtsheer van St. Adolfsland, in leven gezant van de Vereenigde Nederlanden bij het Fransche Hof, gestorven in 1641. De van Aerssens hadden hun familiegraf op het kerkhof, met een eigen toegangspoort; de marmeren tombe van François van Aerssen bevond zich in het koor boven den grafkelder. Bij den reeds genoemden brand is dit alles verloren gegaan, maar het familiegraf bestaat nog. Eigenaardig is de uitlating van kardinaal de Richelieu, die gezegd schijnt te hebben, dat hij slechts drie groote staatkundigen gekend had, n.l. van Aerssen, Oxenstiern en Viscardi (kanselier van Montferat). Deze Francois van Aerssen schijnt vele ambten bekleed te hebben; hij was „eerste ordinaris ambassade in Frankrijk, nog twee Extraordinarisse aldaar, nog vijf in Engeland, nog twee in de Republiek van Venetië”; hij schijnt zeer te hebben medegewerkt aan het sluiten van het Twaalfjarig

Foto C. J. Steenbergh

DE HAVEN VAN MIDDELHARNIS

Bestand, en ook wordt gemeend dat hij het zijne heeft bijgedragen tot het uitspreken van het doodvonnis over Van Oldenbarneveldt, van wien hij een verbitterd tegenstander was. De Societeit Doele te Sommelsdijk is een „uitlooper” van de oude Schutterij, die weer de oude Rederijderskamer was opgevolgd. Na 1803 is geen schuttersdeken meer verkozen, maar nog jaren daarna bleef de vereeniging bestaan. Het Societeitsgebouw is gebouwd nadat in 1768 de oude vergaderingruimte van de Schutterij te klein gebleken was. Met

Middelharnis komen we nu in het land van Putten over Flakkee. Hier bevinden wij ons in misschien wel het interessantste deel van het eiland. Oudtijds werden tot het Land van Putten over Flakkee gerekend Middelharnis, Stad aan 't Haringvliet, Den Bommel en Ooltgensplaat. De oorsprong van den naam Middelharnis is niet geheel duidelijk. Reeds vóór de bedijking in 1465 kwam die naam, zeer verschillend geschreven, voor; bij de uitgifte ter bedijking op 1 Feb. van genoemd jaar, waarbij de abt van het St. Michielsklooster te Antwerpen de voornaamste persoon was, werd de officieele naam „St. Michiel in Putten”. Daarnaast bleef echter, ook in de officieele stukken, de oude naam bestaan; de oudste wapens (16de en 17de eeuw) die we nog kennen, vertoonen alle het middenstuk van een harnas; de zegelstempels waarmee de officieele stukken gezegeld werden, beeldden den beschermheilige (dus den aartsengel Michaël) af, die dat middenstuk van een harnas droeg.

Bij de vaststelling der officieele gemeentewapens in 1813 heeft men dezen aartsengel Michaël voor St. Joris aangezien, en eerst 25 jaar geleden is het oude wapen, het middenstuk van een harnas, weer in gebruik genomen, dank zij de bemoeiingen van den toenmaligen burgemeester. Het sieraad van het dorp is zeker wel het Raadhuis. Het is van 1639 en, na vele verminkingen in de vorige eeuw, sinds eenigen tijd weer geheel in den oorspronkelijken staat teruggebracht. Dank zij het archief wist men nog zelfs het oorspronkelijke ontwerp

Foto C. J. Steenbergh

KERKPLEIN MET NED. HERVORMDE KERK TE SOMMELSDIJK (± 1490, DAARNA HERHAALDELIJK GEWIJZIGD)

van den bouwmeester terug te vinden! Die bouwmeester was niemand minder dan Adriaen (Arant) van 's Gravesant, de schepper van de Leidsche Lakenhal. Dit maakte een volkomen juiste restauratie mogelijk. Op de foto zien wij links van de deur de z.g. „halssteenen” hangen, die de tot tepronkstelling veroordeelden om den hals moesten dragen, en rechts de rib van een in 1771 te Middelharnis aangespoelden walvisch. Hoewel klein, is dit raadhuis een van de mooiste gebouwen van het eiland en het is een geluk, dat de restauratie het weer tot zijn oude schoonheid heeft teruggebracht. ☼ Hier in dit raadhuis hing ook het wereldberoemde Laantje van Middelharnis, van Hobbema. Dit stuk werd in 1782 voor de somma van f 25.— aangekocht en door Schout en Schepenen aan de gemeente geschonken. In 1822 is het ingeruild voor een copie van het Laantje en nog een ander, waardeloos schilderij, gezien de overweging dat twee schilderstukken beter in de raadzaal pasten dan één en dat er om de twee andere schilderijen zulke mooie vergulde lijsten zaten! Nu is het Laantje in de National Gallery te Londen beland en zal wel nooit meer in Holland terugkeeren. ☼ Dat „Laantje” is anders zoo'n typisch Flakkeesch wegje, met de hooge, alleen aan den top bebladerde boomen en in de verte den dijk. Rechts staat een meestof, die later gesloopt is. ☼ De kerk, achter het Raadhuis gelegen, is zeker heel kort na de indijking van Middelharnis gebouwd, want in de kronijken vinden we reeds in 1467 een schenking van juweelen en zilver vermeld aan die kerk. Schutspatroon was de aartsengel Michaël met St. Johannes de Evangelist. ☼ Oorspronkelijk had de toren een spits met een zwaren appel — op Hobbema's schilderij zien we dien toren juist nog even boven de boomen uitsteken — maar de Franschen hebben den toren weer noodig gehad voor hun strategische doeleinden: in 1811 werd op het platte dak, nadat de spits verwijderd was, een telegraaf opgericht! ☼ Vroeger was Middelharnis een echt visschersdorp. Een groot deel der bevolking leefde van de opbrangst der visscherij en zodoende heeft het dorp van de latere oorlogen en moeilijkheden op zee veel te lijden gehad. Daarbij dan de overstromingen en een, voor die dagen groote, brand in 1778. In een gedicht, door 'n ooggetuige gemaakt, lezen wij:

OUDE GEVELS AAN DE VOORSTRAAT TE MIDDELHARNIS

OUDE STRAATJE TE SOMMELSDIJK

„wij hadden tot ons Leet twee Spuyten, veel in Naam,
maar beyden waren sy op de Tyt onbequaam.

Daar was men buyten Raat, wij moesten late branden”
en zeker zou het heel erg met Middelharnis afgeloopen zijn,
als niet de „bueren” van Sommeldijk, Stad aan 't Haring-
vliet, Dirksland en Nieuwe Tonge met hun bluschmateriaal
te hulp waren gekomen. En die hadden blijkbaar hun brand-
spuiten wèl in orde:

„die quamen ons te Hulp met tranen in de Oogen
met Spuyten seer bequaam en alles ongeschonden,
die waren buyten Noot beproefd en egt bevonden”,

zoodat tenslotte de brand beperkt bleef tot 7 schuren en 4
huizen! ☼ De visscherij nam dus een belangrijke plaats in;
hoe belangrijk wel, blijkt uit de stukken ten archieve, waar-
onder b.v. de eerste „Condiitiën ende Voorwaarden” waarop
besloten werd tot het instellen van een vischafslag, anno 1598.
Die afslag is tot 1856 blijven voortbestaan, toen echter was
de handel grootendeels verlopen en hadden andere dorpen
met betere verkeersmiddelen de plaats van Middelharnis inge-
nomen, o.a. Hellevoetsluis. Bovendien was de haven van
Middelharnis sterk verzannd. ☼ De geschiedenis van het dorp
is vol afwisseling en niet altijd even rustig en vreedzaam.
Als grootste plaats van het eiland heeft Middelharnis vooral
in de dagen der Fransche overheersching nogal wat medege-
maakt. Maar daar kan ik nu niet verder op ingaan, hoe graag
ik dit ook zou doen. ☼ Over de scholen te Middelharnis en
over de groenteveiling vertelde ik in het vorige artikel reeds
een en ander. Rest mij verder nog te vermelden, dat Louis
Bouwmeester te Middelharnis geboren is, wat later nog her-
dacht is toen hij op het eiland kwam spelen! (Slot volgt)

JANUARI

DOOR GEERTRUIDA CARELSEN

HOE Januari, onze eerste maand van 't jaar, toch
aan dien zonderlingen bijnaam Louwmaand komt?
Ieder jaar gebeurt het, dat menschen, die graag be-
grijpen wat zij zeggen, bij het noemen van dien onbe-
grijpelijken naam de vraag opperen: wat mag daarvan de betee-
kenis wezen? ☼ Van een samenhang met „lauw”, in den zin
van „luw”, halfwarm, kan toch geen sprake wezen. Wij weten
allen veel te goed, dat deze maand, in plaats van luw, integen-
deel doorgaans de koudste van het jaar is; dat, als de dagen
gaan lengen, de nachten gaan „strengen”. En dat, in den
volksmond, „een stevige Januari” beteekent: een gloeiende
turfkool in een aarden test, onder het vijfgatig deksel van een

houten stoof. Dit toch was vroeger het geliefkoosde middel onzer hollandsche huismoeders, om een aanzienlijk aantal graden vorst zonder morren te trotseeren. Dus Louwmaand zal in de dagen toen dit woord ontstond, zoo min als tegenwoordig, „luw” zijn geweest. Na eens een levendige discussie hierover te hebben bijgewoond, wendde ik mij in hoogste instantie tot een onzer Professoren in Nederlandsche Taal en Letterkunde, en kreeg toen dezen uitleg: „Het woord is zeer oud. Van de vele gissingen naar den oorsprong is nog de waarschijnlijke, dat het „looimaand” beteekent. „Louwen” is een andere vorm van „looien”; de Lauwerstraat te Utrecht was de straat waar de leerlooiers woonden”. Een andere nationale uitdrukking zegt, dat wij nu „in de doode zes weken” zijn. Tusschen Kerstmis en Vrouwendag (2 Februari) doorleefde vooral vroeger de plattelandsbedrijvigheid een rusttijd. Sneeuw of niet, werd de veldarbeid tot het noodigste beperkt; vorst of niet, lagen de beurtschepen stil, in verband met de omstandigheid, dat vele markten niet of slechts op kleine schaal gehouden werden. Moderne instellingen mogen daarin eenige wijziging gebracht hebben, maar in hoofdzaak blijft de zaak toch dezelfde. Want zij berust op het onveranderlijke feit, dat, in onze luchtstreek, in dat seizoen, de natuur op het doode punt staat. Door het ergste zijn wij nu reeds heen: de dagen korten in elk geval niet meer. Elken dag blijft de zon iets langer boven de kim; het gaat langzaam, maar in verbeterende richting. Wie buiten wonen, profiteeren van „de lichte maan”, als zij bezoeken wenschen af te leggen of publieke verzamelijkheden te organiseren; maar de meeste avonden brengt men binnenshuis door. Men heeft tijd om te lezen, ’t zij elk stil voor zich zelf, of onder het gehoor van wien het best de kunst van voorlezen verstaat. Waarom zou niet ieder die verstaan? Lichamelijk, omdat men niet genoeg vóór in den mond spreekt, zoodat de keel te gauw vermoeid wordt; en geestelijk in dien zien, dat men ’t niet eenvoudig genoeg doet: te veel galmt, hakkelt, beurte- lings van hoog tot laag en vice versa springt. Wie het wil leeren, oefene zich in de gewoonte, alle letters zuiver uit te spreken, en zonder extra praal, alles wat er staat duidelijk verstaanbaar te maken. Als één van een familie voorleest, kunnen onderwijl de overige handen werken; „zoo spaart het tijd uit”, pleegt een huisvader van mijn kennis te zeggen. En ik heb bijgewoond dat dit „werken” bestond in het pellen en sorteeren van tuinzaad, anders een nuchtere, eentonige winterarbeid. Het platteland heeft zijn eigenaardige bezigheden, zijn eigen dagverdeeling, zijn

eigen genoegens, die den niet te veel eischenden mensch gemakkelijk door Januari heen helpen. Weldra zal, in het middaguur, eer gij het verwacht, een musch, dik in de veeren gedoken, een zonnestraal opvangend, voor uw venster zachtjes zitten te tjilpen. In geen weken hadt gij dat genoeglijk natuurmuziekaal geluidje gehoord. Het is nog maar een heel bescheiden wintergetjilp; doch het vogeltje geeft u het voorbeeld van, midden in de grauwe Louwmaandstemming, reeds aan vroolijker dagen te denken. Die zullen wel komen. Eerst zullen er nog vele stormen moeten waaien, en donkere wolken voorbij hemelsblauw en avondrood gedreven moeten worden. Maar onderwijl beginnen, in den grond verscholen, reeds ontelbare zaden te ontkiemen. Weldra zullen duizenden worteltjes de richting naar de diepte zoeken; en daartegenover zullen duizenden pluimpjes omhoog streven, groenwordend en groeiend in den koesterenden zonneschijn.

Toen keizer JOZEF II zijn zuster, Marie Antoinette, te Parijs een bezoek bracht, ontroerde hij bij het zien van haar coiffure, en zeide: „Toni, die coiffure van je doet me werkelijk goed—ze doet me denken aan den toren van de Stefanuskerk.”

HET EILAND GOEREE EN OVERFLAKKEE. HET RAADHUIS VAN MIDDELHARNIS

De Mosasaurus van den St. Pietersberg

DOOR WILLY VERSTER

DE onderaardsche wereld van den St. Pietersberg bij Maastricht is steeds een waar „dorado” voor den geoloog geweest. Reeds toen de Romeinen de grot exploiteerden, moeten er volgens de geschiedkundigen vondsten zijn gedaan op geologisch gebied, hoewel we veronderstellen, dat in dat tijdperk en zelfs in de Middeleeuwen veel belangrijke vondsten verloren zijn gegaan wegens de onkunde der werklieden en de geringe belangstelling van de zijde der meer ontwikkelden. Eerst later, toen de wetenschap langzamerhand meer interesse kreeg voor de geologie, heeft men in de onderaardsche gangen van den St. Pietersberg de merkwaardigste vondsten gedaan. In zijn interessant werk: „Histoire naturelle de la Montagne Sainte Pierre”, uitgegeven in het zevende jaar der Fransche republiek, heeft Faujas de Saint Fond de voornaamste fossielen uit den St. Pietersberg beschreven en men staat verstomd over het aantal versteeningen, welke in de ingewanden van den berg ontdekt werden.

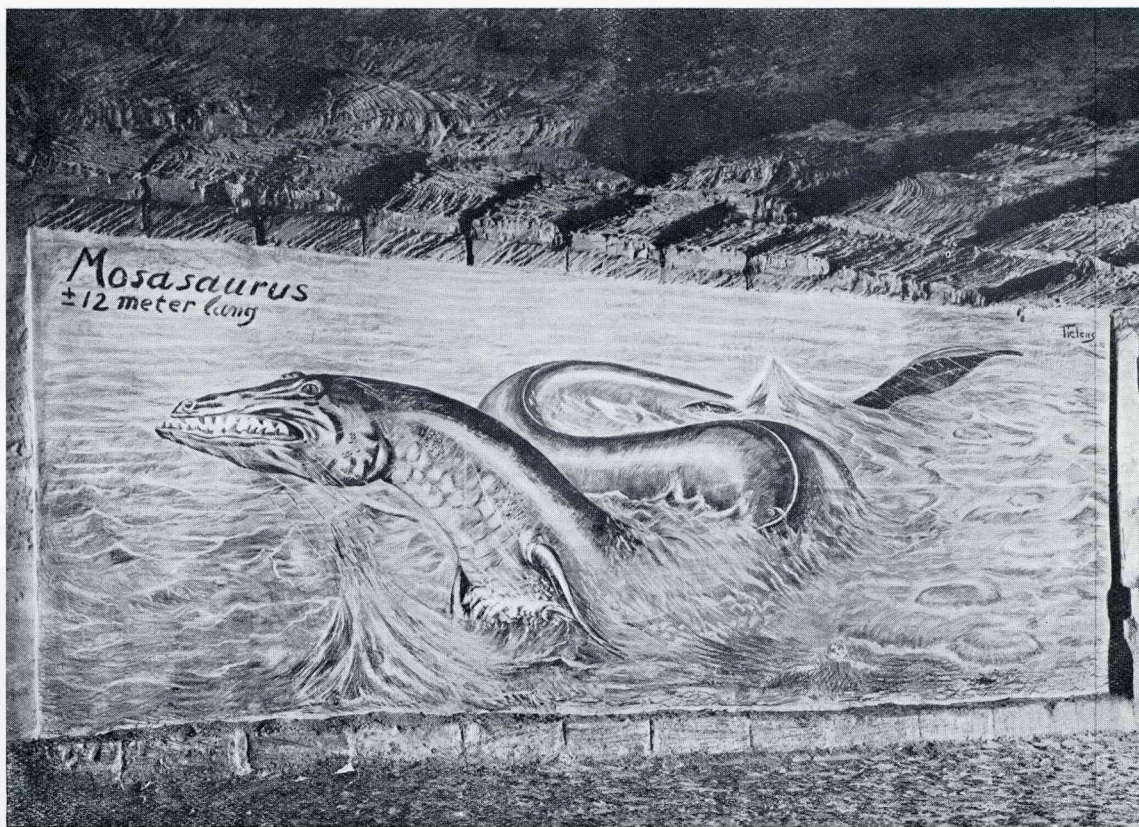
De belangrijkste vondst, welke in den St. Pietersberg werd gedaan, had plaats in het jaar 1770. Eenige werklieden, die bezig waren met de bekende mergelsteen uit de groeve te delven, ontdekten op ongeveer 500 schreden van den z.g. „Reuzeningang”, den kop van een monsterachtig voorwereldlijk dier, n.l. den Mosasaurus (Maashagedis), een der grootste reptielen die gedurende het antediluviansche tijd-

perk in de Maastrichtsche krijtze leefden ¹⁾. De werklieden stelden onmiddellijk een zekeren Dr. Hoffman, officier van gezondheid bij het garnizoen van Maastricht, met hun zeldzame vondst in kennis, aangezien deze dokter een verwoed verzamelaar van versteeningen was en hij de bergwerkers rijkelijk beloofde voor ongeschonden fossielen. De beoefenaars van Natuurlijke Historie zijn dezen eminenten geneesheer dan ook veel verschuldigd, daar hij met een ongewonen ijver en vele geldelijke opofferingen na een groot aantal jaren een kostbare verzameling versteeningen wist te vergaren, welke het nageslacht tot studiemateriaal zou dienen. Bij het vernemen van het belangrijke nieuws spoedde Hoffmann zich oogenblikkelijk naar den berg. Men kan zich zijn verbazing en vreugde voorstellen, toen hij in den 1.20 Meter grooten schedel van het versteende dier den kop van den Mosasaurus herkende. Daar, vóór hem, lag in zijn doods-slaap van versteening het wonderbeest, waarnaar hij gedurende zijn geheele leven verlangd had: zijn droom was werkelijkheid geworden! Eindelijk dan zou het lang begeerde voorwereldlijke dier in zijn bezit komen: de vondst, die niet slechts de Nederlandsche, doch de geheele Europeesche wetenschap met bewondering zou vervullen! Maar de moeilijkheid om de overblijfselen ongeschonden uit de steenmassa te krijgen, was schier onoverkomelijk. Ten einde den Mosa-

saurus voor beschadiging te vrijwaren, was men verplicht het versteende gedrocht op een aanmerkelijken afstand los te hakken. Hoffmann, die dit moeilijk werk aan niemand durfde toevertrouwen, besloot daarom zelf den kostbaren schat uit zijn steenen graf te voorschijn te halen. Verscheidene dagen en nachten bracht hij in den berg door en werkte met een koortsachtigen ijver. Eindelijk werd hij beloond voor zijn onuitputtelijk geduld en was het gevaarte uit zijn boeien bevrijd. Met aanwending van alle mogelijke voorzorgsmaatregelen werd het reusachtige fossiel naar de woning van den overgelukkigen Hoffmann gebracht! Helaas! zijn geluk zou slechts van korten duur zijn. Een kanunnik der St. Servaaskerk te Maastricht, zekeren Theodorus Johannus Godin, was eigenaar van den grond van het gedeelte van den St. Pietersberg, waaronder, op omstreeks 90 voet diepte, het zeldzame fossiel gevonden was. Nu bepaalde het plaatselijk recht, dat de eigenaar van het land op den berg ook tevens

eigenaar was van de groeven die er onder lagen. Hoewel genoemde kanunnik nimmer belang had gesteld in de geologische fauna, werd hij plotseling bijzonder belust op het bezit van den Mosasauruskop en eischte de unieke vondst op. Maar Dr. Hoffmann dacht er niet aan om den verworven schat zonder meer af te geven. Het gevolg was dat er een proces ontstond, hetwelk Godin, gesteund door het invloed-

rijk kapittel waartoe hij behoorde, won. De ongelukkige Hoffmann moest zijn kostbare vondst, die voor hem, in figuurlijken zin, een schat vertegenwoordigde, aan Godin afgeven en werd bovendien veroordeeld de kosten van het geding te betalen. De kanunnik, die niet ontbloot was van aardsche goederen, bezat een buitenverblijf aan den voet van den St. Pietersberg en liet den kop van het dier daarheen brengen. In een speciaal voor dit doel vervaardigde groote glazen kast werd de schedel te pronk gezet voor vreemdelingen, die de merkwaardige vondst wenschten te zien. Op zijn beurt echter moest ook Godin den schat afgeven. In het jaar 1795 belegerden de Franschen Maastricht en bombardeerden het fort St. Pieter. Toen de bevelvoerende generaal vernam, dat zich in het buitenverblijf van den kanunnik een zeldzaam versteend dier uit het secundaire tijdperk bevond, gaf hij aan de artillerie bevel, de woning te sparen. Maar deze voorkomendheid was geen loutere onbaatzuchtigheid, zooals we verder zullen zien. We weten wel, hoe gedurende het tijdperk van Napoleon de keizerlijke legers zich niet ontzagen om de voornaamste musea van Europa te plunderen en de kostbaarste kunstvoorwerpen naar Parijs over te brengen! Nauwelijks had Maastricht zich dan ook overgegeven, of Freycine, de volksvertegenwoordiger, die het leger vergezelde, gaf bevel om den kop van den Mosasaurus in beslag te nemen, behoorlijk in te pakken, en naar Parijs te transporteren. Doch wie beschrijft zijn ontsteltenis, toen hij vernam, dat de be-

RECONSTRUCTIE VAN DEN MOSASAURUS DOOR DEN SCHILDER TIELENS IN DE GEMEENTEGROT TE VALKENBURG (L.)

¹⁾ De z.g. „Reuzeningang” van den St. Pietersberg is gedurende den wereldoorlog ingestort.

geerde schat spoorloos verdwenen was: Godin scheen van het voornemen der Franschen op de hoogte te zijn geweest en had gedurende den nacht het versteende beest naar de onderaardsche gewelven van den St. Servaas laten brengen. ☼ Freycine was woedend toen hij dit vernam. Hij loofde aan dengene, die de schuilplaats van het dier zou ontdekken, 600 flesschen fijnen Franschen wijn uit. Dit radicaal lokmiddel trof doel: den volgenden dag brachten twaalf pootige grenadiers „l'Animal de Maestricht" in triomf naar het huis van den volksvertegenwoordiger. ☼ Maastricht zou haar Mosasaurus nimmer meer terugzien! Eenigen tijd later verhuisde het versteende beest naar het museum van Natuurlijke Historie, den „Jardin des Plantes" te Parijs, waar men het thans nog kan bewonderen. ☼ Met dit alles was het gepleegde onrecht tegenover Dr. Hoffmann niet hersteld, hoewel Faujas de St. Fond in zijn reeds genoemd werk schreef: „La justice, quoique tardive, arrive avec le temps", welke opmerking we niet zonder eenige ironie kunnen beschouwen. Het nageslacht heeft den naam van den geneesheer willen vereeuwigen en gaf aan het fossiel den naam van „Mosasaurus Hoffmanni". ☼ Als „compensatie" van het geroofde „Animal de Maestricht", zond de Fransche regeering aan Limburgs hoofdstad een afgietsel van den Mosasaurus-kop, welk afgietsel thans berust in het Museum van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg te Maastricht. Een tweede afgietsel bevindt zich in het Museum van Natuurlijke Historie te Londen. ☼ Over de gedaante van den Mosasaurus is tusschen verschillende geleerden heel wat gepolemiseerd. ☼ De beroemde geoloog Camille Flammarion, alsook Adriaan Camper en verschillende andere wetenschappelijke mannen, waren van meening dat de Mosaurus veel overeenkwam met den Monitor. Petrus Camper daarentegen beschrijft den Mosasaurus als een walvischachtig dier, een cachelot of potvisch, doch van een thans ausgestorven soort, terwijl Tausas de Saint Fond en Hoffmann hem voor een krokodil hielden. ☼ De hedendaagsche geleerden zooals l'Abbé Th. Moreux, Dr. Fournier, ir. Faber, en vele anderen, hebben thans vastgesteld, dat het voorwereldlijk beest slangvormig was en geen krokodil zooals vroegere geleerden meenden. Zijn bek was gewapend met scherpe tanden en kon verbazend wijd worden opengesperd. Ik moet hier nog wijzen op de bijzondere inrichting der onderkaak, welke een dubbel scharnier had, waardoor deze naar buiten uit verwijderd kon worden om een groote prooi in haar geheel te kunnen verslinden. Het lichaam van den Mosasaurus was bestemd om de zee te bewonen, waarin hij zich snel en krachtig kon voortbewegen. Dit geheele lichaam moet uit ± 131 wervels hebben bestaan, waarvan niet minder dan twee derden tot den reusachtigen staart behoorden, die tegelijkertijd zeer geschikt was voor voortstuwing in het water en als zoodanig het dier uitstekende diensten bewees. ☼ De gedaante van den te Maastricht gevonden Mosasaurus kan men zich het best voorstellen als een dier van groote afmetingen (± 12 Meter); gelijkende op den Olm (Proteus). Het lichaam is in doorsnede rond en heeft wel iets van een slang, terwijl de reusachtige bek overeenkomt met dien der vroegere Monitors¹⁾. Inplaats van pooten had het beest vinnen. ☼ De foto op de vorige bladz. stelt een Mosasaurus voor, naar nieuwe gegevens en opvattingen gereconstrueerd. Het is een reconstructie onlangs in de Gemeentegrot van Valkenburg (L.) door den kunstenaar

Tielens vervaardigd. ☼ Eens, miljoenen jaren geleden, was dit monster de schrik der overige zeebewoners, thans vormt het de bewondering der hedendaagsche wetenschap....

BIJ DE ZILVERMEEUWEN OP SCHIERMONNIKOOG

BIJNA twee uur lang was ik van het eene Zilvermeeuwennest naar het andere gelopen, toen ik eindelijk vond wat ik zocht. Ik wilde nl. een legsel hebben met één jongen vogel en waarvan de overige eieren aan het uitkomen waren, om op deze wijze het voederen der jongen van nabij te kunnen zien en te fotografeeren. ☼ Zoo plaatste ik dan mijn schuiltentje, dat al bij zoo menig nest heeft gestaan, op eenigen afstand van het zooeven gevonden legsel, nam afscheid van den jachtopziener, die dien morgen met mij meegegaan was en wachtte, nadat ik mijn toestel op het nest had ingesteld, op de dingen die komen zouden. ☼ De lucht was vervuld van het geschreeuw der Zilvermeeuwen of „kobben", zooals de bewoners van het eiland zeggen, doch dit verstomde hoe langer hoe meer, naarmate de jachtopziener zich verwijderde. Zoo duurde het dan ook niet lang tot een der beide zilvermeeuwen, die bij dit nest behoorden, op een afstand van een meter of tien neerstreek en met uitgerekten hals aandachtig mijn tentje opnam. ☼ Hoewel het zeildoek door den wind heen en weer bewogen werd, scheen de meeuw toch geen onraad te vermoeden, doch liet het vreemde ding, dat daar zoo dicht bij haar nest stond, geen oogenblik uit het oog. „Kwek-kwek-kwek" klonk het voortdurend met korte tusschenpoozen, wat door het mannetje, dat achter mijn tentje stond, telkens getrouw met „kwak-kwak-kwak" werd beantwoord. ☼ Nadat beide vogels dit gesprek eenigen tijd met elkander gevoerd hadden, vloog moeder zilvermeeuw op, om even later op dezelfde plaats weer te landen en dan met lange passen naar haar nest te komen. Het jong, dat intuschen uit het nest was gekropen, zat op eenigen afstand tusschen het helm, doch toen de meeuw op haar beide uitkomende eieren ging zitten, kwam het onbeholpen waggelend naar haar toe en begon met het kleine snaveltje naar den rooden vlek van haar sterken gelen snavel te pikken. ☼ Geduldig liet zij dit toe. Van tijd tot tijd stond zij op, keek oplettend naar de eieren, alsof zij zien wilde hoever het uitkomen vorderde en ging dan weer rustig zitten. ☼ Plotseling echter stak zij haar kop omhoog, de hals zwol onrustbarend dik op en „kliau kliau" klonk het luid en scherp. ☼ Toen gebeurde dat, waarop ik gewacht had. De zilvermeeuw liep van het

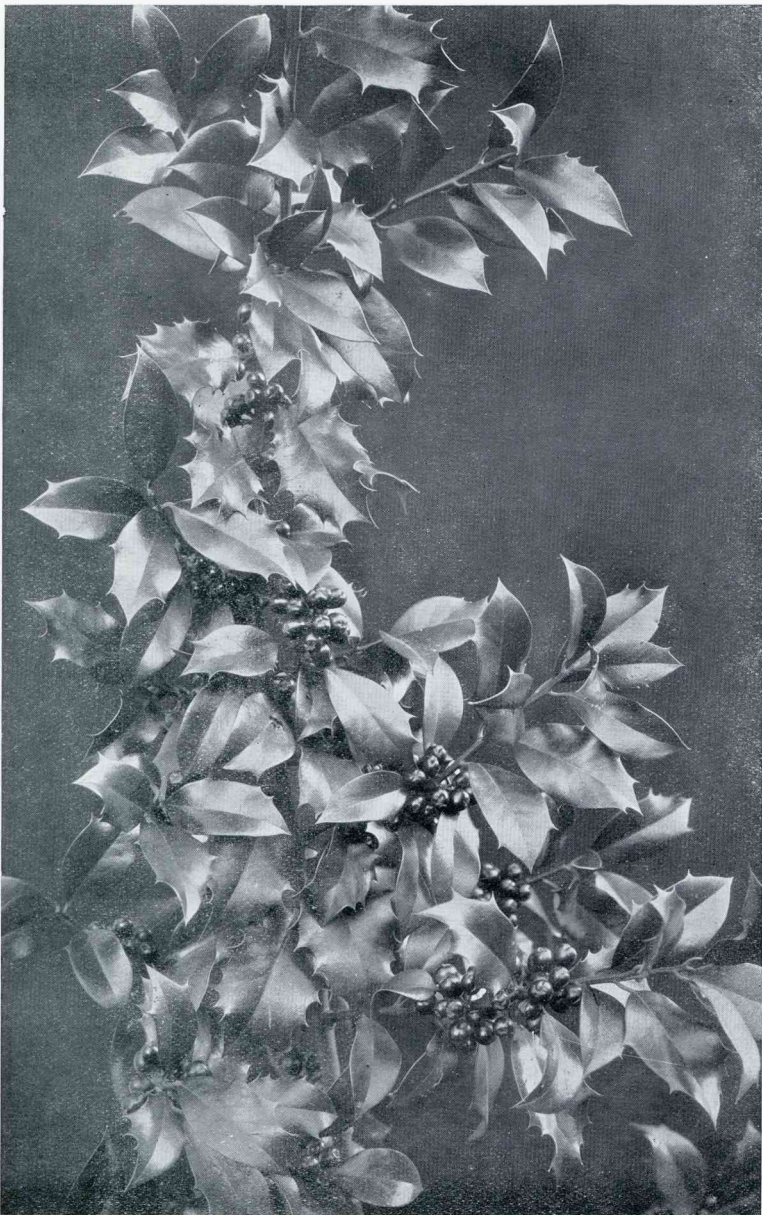
ZILVERMEEUW MET JONGEN

1) Eenige jaren geleden werden eveneens een groot aantal skeletdeelen (wervels, ribben, schouderbladfragment, onderkaak, enz.) van een reusachtig exemplaar van den Mosasaurus in de Heidegroeve van de Plenkert bij Valkenburg gevonden. Deze versteende overblijfselen bevinden zich eveneens in het Museum te Maastricht.

nest weg om plaats te maken voor het mannetje, dat het volgende oogenblik met wijd uitgespreide vleugels neerstreek. Met kleine pasjes liep zij naar het jong. De kop werd omlaag gebogen, er volgden eenige worgende bewegingen en de vogel hield haar jong een geleachtige massa in den snavel voor, die gretig naar binnen werd gewerkt. Dit schouwspel herhaalde zich eenige malen, tot het zilvermeeuwenkind klaarblijkelijk genoeg had en weer naar zijn helmplantje waggelde. Later bleek mij, dat het voedsel voor het grootste gedeelte uit half-verteerde krabbetjes bestond. Alle vaste bestanddeelen liet de jonge vogel vallen, doch deze werden door de oude meeuw netjes weer ingeslikt. Nadat ik ruim drie uur bij het nest had gezeten en diverse interessante tooneeltjes van ouders en kind had gezien, bleek ook het tweede ei uitgekomen te zijn. De ledige dop werd met een krachtigen ruk van den sterken snavel uit het nest geworpen en even later kwam een klein bruin gevlekt kopje uit de sneeuw witte borstveeren om het eerste levenslicht te aanschouwen. Toen laat in den namiddag de jachttopziener mij kwam afhalen om gezamenlijk naar huis te gaan, lag ook nummer drie nat en wel naast den dop, waar hij zooeven uitgekropen was. Honderden zilvermeeuwen cirkelden weer luid roepend boven onze hoofden. Snel was het tentje opgerold, toestel, kijker en andere benodigdheden werden in den rugzak gepakt en wij verlieten de plek, waar ik dien dag zooveel intieme tafereeltjes in het leven der zilvermeeuwen had mogen aanschouwen. H. N. D.

Plantenleven in den Winter

ALS de eerste, strenge nachtvorsten einde November hun grooten strijd met het nog nabloeende leven in tuinen en veld beginnen, en alles met het bedriegelijk mooie rijpkleed van een kouden nevelnacht wordt bedekt, begint het langzaam winter te worden en tegen

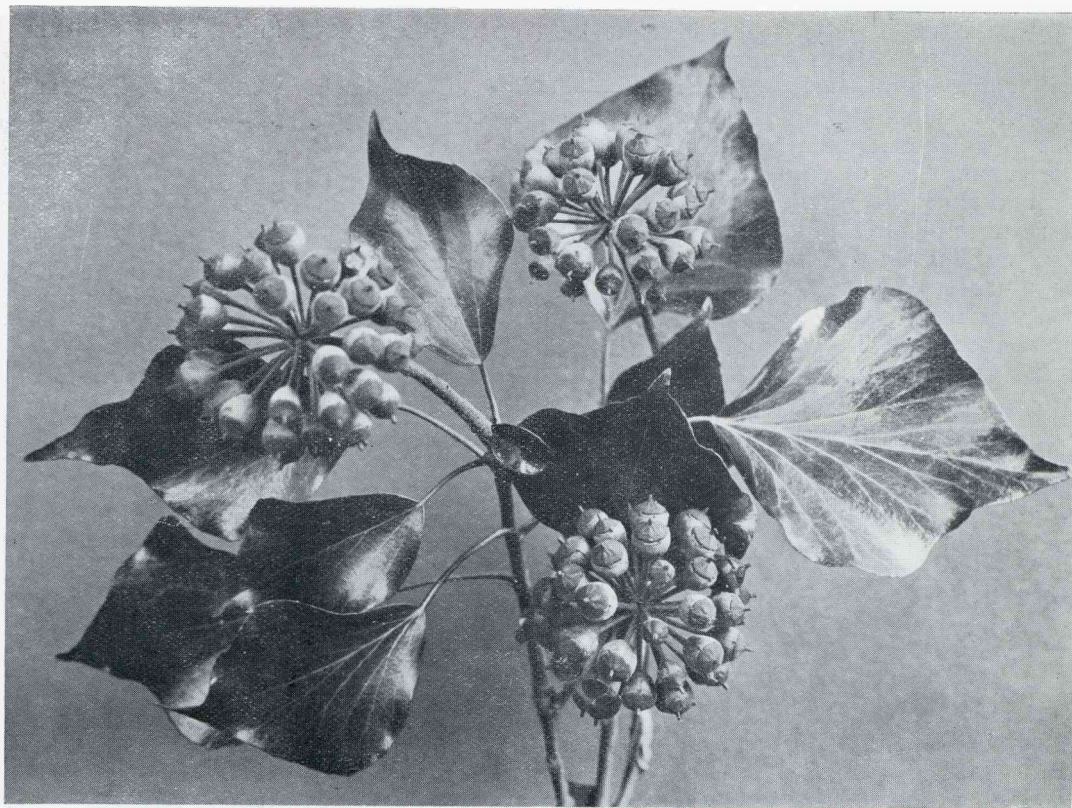
BESDRAGENDE HULST

KERSTROOS

de jaarswisseling heeft de bijtende wind uit het Oosten aan den tweeden, laten bloei van zoo heel veel planten een einde gemaakt. De witte schijnkransen van de doovenetel, ze zijn langzamerhand verdroogd en bruin geworden en slechts een enkele blijft wat langer staan langs de wegganten, die er treurig uitzien met hun strooken van stakerige schermbloemstengels en onooglijke brandnetels, die als struiken zoo houtig worden. De koekoeksbloemen, tot laat in den herfst openend hun rose bloemkronen, zijn nu ook verdwenen. Slechts hier en daar staan nog wat madeliefjes en kruiskruid, die den heelen winter als winterbloeiers niet zullen verdwijnen. De weilanden houden nog een tijdlang hun frischgroene tint, maar als omtrent Nieuwjaar de vaarten dichtvriezen en de modder op de landwegen tot harde bobbels stolt, trekt ook het groen uit de bladspruitjes weg en onder de lage wolkenluchten, vol beloften van sneeuw, die weldadig de kale, wintersche natuur moet bedekken, ligt het land nu, vaal en grijs. Het lijkt lang geleden, dat de grutto's hier broedden en de scholeksters en tureluurs jodelden boven de bloeiende weelde van boterbloem en zuring. Nu is het er verlaten, vaal en stil, de koeien staan op stal en slechts enkele kieviten, een troep neerstrijkende meeuwen, een bonte kraai brengen nog wat leven in die wijde ruimte van het stille land. In het begin van November trokken de jonge kieviten uit Noord- en Oost-Europa naar onze streken en bevolkten in groote troepen onze weilanden, waar ze, vliegend in een breed front, hun oefeningen hielden, telkens weer neerstrijkend op dezelfde plek. Wat later in het jaar trekken de meeste weg, maar als de eerste vorst niet doorzet en de winter weer ontaardt in regen en Zuid-Westenwind, blijven ze op de weilanden achter en hun geroep klinkt niet altijd even vrolijk in de grijze winterstilte. Grappig zijn de eenden, die gewichtig, in kleine schooltjes, door de vaart roeien. Meestal zijn het tamme vogels, die, in den zomer vrijgelaten en zelf hun kost opscharrelend, nu verwilderd zijn en gewend aan het vrije leven in de vaart, zich niet of met groote moeite door de boerenjongens laten teruggedrijven naar de boerderijen, waar ze thuis hooren en misschien tegen Kerstmis en Oudejaar vetgemest op tafel verschijnen. In de ruigte van het riet, dat op onbe-

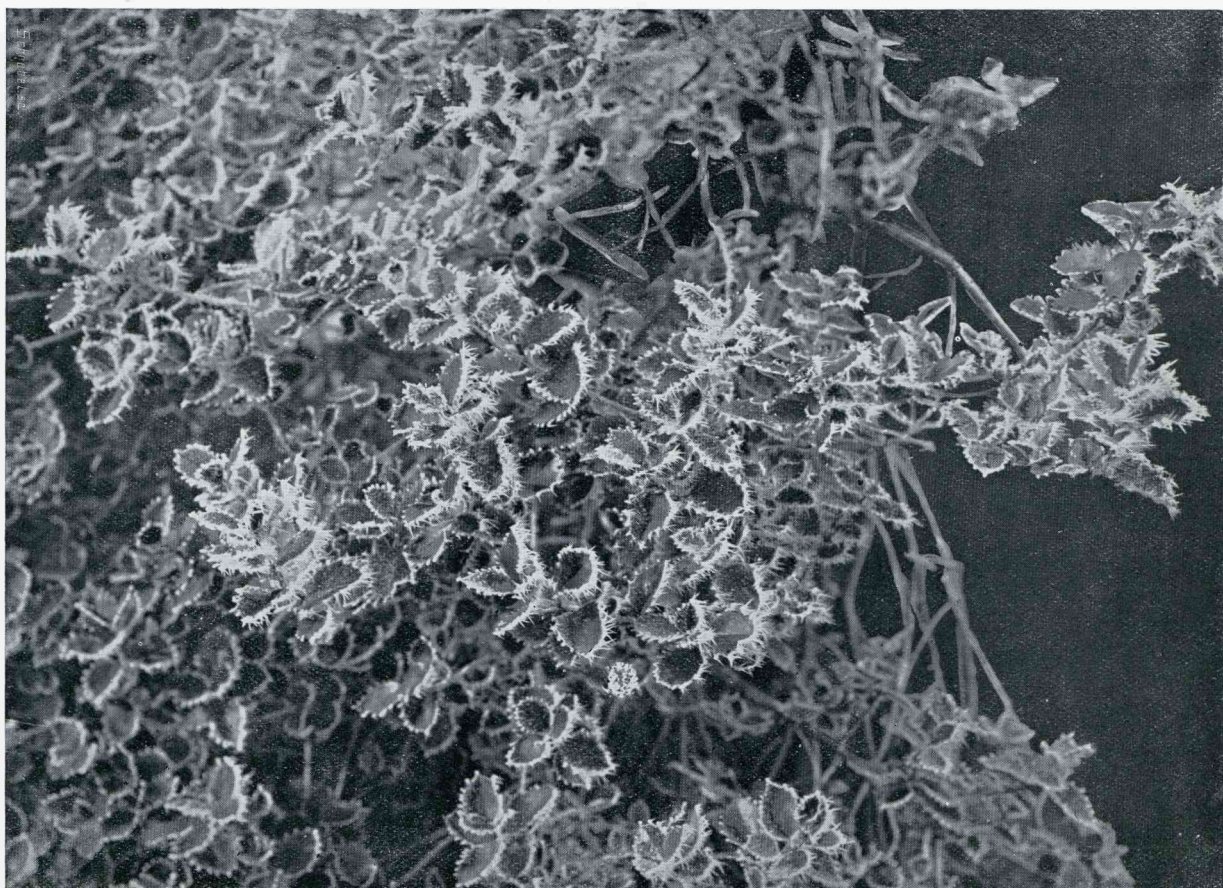
reikbare plekken ongemaaid bleef, scharrelen hier en daar de zwarte meerkoeten, druk bezig met het zoeken naar voedsel, dat in de lange winters, hoe kwakkelend soms ook, altijd schaarsch blijft. Hier in de weilanden kan het omstreeks Nieuwjaar wel écht winter zijn. Dan striemt de regen ons in het gezicht en blaast de felle wind door onze kleren en als er niet die enkele vogels waren, was er niets, dat ons lokte tot wandelen in die omgeving en zouden we het liever wat uitstellen tot het voorjaar, als in de slootjes het kleine gedierte begint te leven. Anders is het in het bosch! Hier loopen we, door dichte boomenrijen beschut tegen kouden wind en we maken illusies, die wél verdwijnen, zoodra de kou ons weer in het gezicht priemt, maar die ons toch oogenblikken bezorgen van: „is het nu eigenlijk Nieuwjaar, het hartje van den winter, of niet?” Want er groeit en er bloeit hier zelfs nog van allerlei. Langs walletjes, in greppels en op boomstronken overwinteren de bladveeren van de eikvaren, die aan den achterkant nog duidelijk de resten van de sporenhooptjes toonen. In perioden van strenge vorst zijn het treurig verschrompelde piekjes, maar wanneer de dooi invalt of de lichte vorst in het bosch, waar de temperatuur altijd iets lager is, niet kan doordringen, vouwen alle veertjes zich weer recht en zien de varentjes er weer frisch uit. De mosbodem in het bosch doet precies hetzelfde. In een kouden, drogen winter ziet het er vaal en dor uit, en kraakt het onder onze voeten, dan zijn al de teere, fijne blaadjes van de bladmossen in elkaar gestrengeld en tegen het broze stengeltje aan gedrukt om maar zoo weinig mogelijk water te verdampen. Maar soms blijft de boschgrond glanzend groen en als dan in de weilanden en in de tuinen alles dor en doodschijnt, is er niets mooiers, dan zoo'n tintelend levenden boschvloer in het hartje van den winter. Allerlei soorten groeien hier door elkaar. Er zijn er, die precies gelijken op miniatuur-

PLANTENLEVEN IN DEN WINTER. VRUCHTDRAGENDE TAKJE VAN DEN WILDEN KLIMOP

ari overal uit de miniatuurplantjes omhoogschieten. Het is een intens plantenleven en het maakt, dat het tusschen de kale, ontbladerde boomen in het bosch eigenlijk nooit winter wordt. Maar tusschen al die „lagere planten” staan, half verborgen en toegedekt, ook nog „hogere” planten. Dat zijn de jonge rozetten van de tweejarige planten, veilig onder de dekking van een kreupelboschje of door het samentrekken van de wortel dicht tegen den grond getrokken, zoodat het hart met de nog onuitgevouwen blaadjes in de donkere aarde verborgen blijft. Soms sterven de buitenste bladeren af en vormen dan een beschuttende laag om het hart van de plant. Die donkere, afgestorven bladeren absorbeeren overdag de zonnwarmte zóo sterk, dat de grond onder de jonge kiemplant niet bevroest en ook 's nachts de temperatuur niet zoo laag wordt als in de naaste omgeving. Overal zijn ze te vinden,

ari overal uit de miniatuurplantjes omhoogschieten. Het is een intens plantenleven en het maakt, dat het tusschen de kale, ontbladerde boomen in het bosch eigenlijk nooit winter wordt. Maar tusschen al die „lagere planten” staan, half verborgen en toegedekt, ook nog „hogere” planten. Dat zijn de jonge rozetten van de tweejarige planten, veilig onder de dekking van een kreupelboschje of door het samentrekken van de wortel dicht tegen den grond getrokken, zoodat het hart met de nog onuitgevouwen blaadjes in de donkere aarde verborgen blijft. Soms sterven de buitenste bladeren af en vormen dan een beschuttende laag om het hart van de plant. Die donkere, afgestorven bladeren absorbeeren overdag de zonnwarmte zóo sterk, dat de grond onder de jonge kiemplant niet bevroest en ook 's nachts de temperatuur niet zoo laag wordt als in de naaste omgeving. Overal zijn ze te vinden,

BERIJPTE HULST

fijngeteekende rozetjes van de reigersbek, en al flink ontwikkelde van het fluitekruid, bedauwde plantjes van de stinkende gouwe, wollige toortsrozetten en de lange linten van het slangekruid. Soms steken maar enkele sprietjes boven de laag afgevalen bladeren uit, waar de vorst niet gemakkelijk doordringt en die een veilige dekking voor het jonge leven vormt. Maar er zijn ook planten, die zulk een dekking voor de koude niet nodig hebben en die toch ook den heelen winter het bosch sieren met hun blijvend groen. Dat zijn de forsche hulststruiken met hun glimmende, donkere bladeren en felroode bessen en de klimop, die tot hoog in de boomen de stammen omstrengelt. Iedereen kent natuurlijk de hulst als een gewone struik uit onze tuinen, die tegenwoordig in allerlei variëteiten gekweekt wordt en als gewild kerstartikel. Maar hulst in het wild, niet aangeplant in een park, maar volkomen natuurlijk in een oud bosch, en dan tegen Kerstmis en Oudejaar als tusschen de glanzende bladeren overal de roode kraaltjes, echte, niet met ijzerdraadjes bevestigd, glimmen, dat is oer-natuur. Dan wordt bijna heilig de grond onder onze voeten en een laatste restje van de primitieve natuurverering, die de oude Germanen hadden voor hun heilige mistel-eiken schijnt ook bij ons, menschen van de zake-lijke twintigste eeuw, nog niet geheel verloren te zijn.

In het Oosten van ons land en in de bosschen van Zuid-Limburg aan de Belgische grens staan nog heel hoge, oude exemplaren. ☼ Begin November begint de andere winter groene boschplant, de klimop, te bloeien en tot in December blijven de bolvormige, groengele bloemschermen met hun overdaad van honig, die op de wijdopen bloembodem voor ieder insect gemakkelijk te bereiken is, een lokplaats voor de groote zwarte vliegen en de enkele bijen, die om dezen tijd nog buiten zijn. Einde December

beginnen de bessen te zwellen en krijgen langzamerhand een blauwige tint. Pas in Maart zijn ze geheel rijp en dienen dan als wintervoer voor de overblijvende vogels. Soms kan deze klimplant, bij gebrek aan steun, meters ver den grond met zijn typisch gelobde bladeren bedekken, zoó, dat ten slotte geen enkele andere plant op die plaats meer in leven

blijft. Maar als een steunplaats is gevonden, dan hechten de takken zich tot hoog in de boomen vast met kleine hechtwortels en de stam wordt met een dichte huls van zwartglimmend groen bedekt. Jammer echter, dat al die overdaad

van groen in de toekomst de dood van den boom betekent - want zoo dicht wordt de stam door de klimoptakken en bladeren omstrengeld, dat licht en lucht tenslotte buitengesloten worden, iets waar geen enkele plant op den duur buiten kan. Nog een andere klimmer prikt aan het einde van de Novembermaand met groene bladeren, dat is de kamperfoelie, die in het eikenhak-hout zijn malsche, groene bladpropjes gaat ontvouwen. Wonderlijk teer staan die jonge spruitjes tusschen het kale hout en het is raadselachtig, hoe zij bijna altijd den kouden winter doorkomen. Geen knoppen of schubben beschutten de teere blaadjes, zooals de knoppen de gele bloemen van de winterjasmijn beschermen, die op het oogenblik volop in bloei staat. Hoewel de gele bloemsterren bij de eerste nachtvorsten afsterven, kunnen de bloemknoppen veel lagere temperaturen doorstaan. In iedere zachte tusschenperiode plooiën dan die knoppen open en zorgen ervoor, dat die mooie heester van November tot Maart steeds bloemen heeft. ☼ Ook de kerstroos heeft zoo'n langen winterbloeitijd en de overvloed van honing, in bekertjes verbor-

gen tusschen de dichte krans van meeldraden, lokken in November de laatste en in Maart de eerste uitvliegende bijen van het jaar. Komt er vorst, dan blijven ook hier de

knoppen gesloten en kunnen zich ook de pas uitgevouwde bloemschaaltjes weer sluiten maar de oudere bloemen kunnen dat niet meer en gaan langzamerhand verkleuren. Als een groene kelk blijven ze dan de rijpende vruchten omgeven. ☼ Zoo is toch de winter niet overal dor en kaal. Vogelge-roep klinkt nog in de weilanden, in het

WINTER IN TIROL

DE WIJDE EENZAAMHEID RONDOM HET HOSPIZ ST. CHRISTOPH IN VORARLBERG

bosch kleurt levend groen bodem en stammen. Jasmijn en kerstroos bloeien in de tuinen en wie eenmaal iets van dit leven in den winter heeft gezien, ontdekt hoe langer hoe meer.

M. H.